

ภาคผนวก ข
มหาตมहाสังขยสูตร
จากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๓๙

๘. มหาตณหาสังขยสูตร ว่าด้วยความสันตันทา สูตรใหญ่ ทฤษฎีของสาติภิกษุ

[๓๙๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
ปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าสาติบุตรชาวประมง มีทฤษฎี^๑
ชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูญาณนี้
นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป”

ลำดับนั้น ภิกษุเป็นอันมากได้ฟังว่า “สาติภิกษุบุตรชาวประมง มีทฤษฎีชั่ว
เช่นนี้เกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูญาณนี้

^๑ ทฤษฎี ในที่นี้หมายถึงสัสสตทฤษฎี (ม.ม.อ. ๒/๓๙๖/๒๑๒)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก [๔. มหายมก

นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป” จึงเข้าไปหาสาติภิกษุแล้วถามว่า “ท่านสาติ ทราบว่า ท่านมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรง แสดงว่า วิญญูณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป’ จริงหรือ”

สาติภิกษุตอบว่า “จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงว่า วิญญูณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป”

ภิกษุเหล่านั้นปรารภณาทิจะปลดเปลื้องสาติภิกษุบุตรชาวประมงจากทิฏฐิชั่ว นั้นจึงชักใช้ ไส่เสียง สอบสวนว่า “ท่านสาติ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ท่านอย่าได้ กล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเป็นการไม่ดีเลย เพราะพระผู้มี พระภาคมิได้ตรัสอย่างนี้เลย ท่านสาติ วิญญูณอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้วโดยปริยายเป็นอนเกว่า ‘ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญูณ’”

สาติภิกษุบุตรชาวประมงถูกภิกษุเหล่านั้นชักใช้ ไส่เสียง สอบสวนอยู่แม้อย่างนี้ ก็ยังยึดมั่นถือมั่นทิฏฐิชั่วนั้นอย่างรุนแรง กล่าวอยู่ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึง ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป”

เพื่อนภิกษุไม่อาจเปลี่ยนทิฏฐิของท่านสาติ

[๓๙๗] ภิกษุเหล่านั้นเมื่อไม่อาจปลดเปลื้องสาติภิกษุบุตรชาวประมงจาก ทิฏฐิชั่วนั้นได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สาติภิกษุมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญูณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป’ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้สดับมาว่า ‘สาติภิกษุมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้ เกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญูณนี้นั้นแล มิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป’ ครั้งนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าไปหาสาติภิกษุ แล้วถามว่า ‘ท่านสาติ ทราบว่า ท่านมีทิฏฐิชั่วเช่นนี้เกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณนี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป’ จริงหรือ’ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายถามอย่างนี้ สาติภิกษุได้ตอบข้าพระองค์ทั้งหลาย ว่า ‘จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญูณ นี้นั้นแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป เล่นไป’

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

ลำดับนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายปรารถนาจะปลดเปลื้องสาติภิกษุจากทิวฐิชนัน จิงชักไซ้ ไส่เลียง สอบสวนว่า ‘ท่านสาติ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ท่านอย่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเป็นการไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสอย่างนี้เลย ท่านสาติ วิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยปริยายเป็นอเนกกว่า ‘ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาน’ สาติภิกษุถูกข้าพระองค์ทั้งหลายชักไซ้ ไส่เลียง สอบสวนอยู่แม้อย่างนี้ ก็ยังยึดมั่นถือมั่นทิวฐิชนันอย่างรุนแรง กล่าวอยู่ว่า ‘จริง ท่านทั้งหลาย ผมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญานนี้นันแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป’

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายไม่อาจปลดเปลื้องสาติภิกษุจากทิวฐิชนัน จิงมากราบทุกเรื่องนี้แต่พระผู้มีพระภาค”

พระพุทธเจ้าทรงถามท่านสาติ

[๓๙๘] ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงไปเรียกสาติภิกษุบุตรชาวประมงมาตามคำของเราว่า ‘ท่านสาติ พระศาสดาตรัสเรียกท่าน’ ภิกษุรูปนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงเข้าไปหาสาติภิกษุแล้วบอกว่า “ท่านสาติ พระศาสดาตรัสเรียกท่าน”

สาติภิกษุรับคำภิกษุนั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามเธอว่า “สาติ ได้ยินว่า เธอมีทิวฐิชนันเกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญานนี้นันแลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป จริงหรือ’

สาติภิกษุทูลตอบว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า วิญญานนี้แลมิใช่อื่น ท่องเที่ยวไป แล่นไป”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “สาติ วิญญานนั้นเป็นอย่างไร”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก [๔. มหายมก

สาติภิกษุทูลตอบว่า “สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ เสวยวิบากแห่งกรรมทั้งหลาย ทั้งส่วนดีและส่วนชั่วในทีนั้น ๆ เป็นวิญญาณ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “โมฆบุรุษ เธอรู้ธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้วแก่ใครเล่า วิญญาณอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น เรากล่าวไว้แล้วโดยปริยายเป็นอเนกกว่า ‘ปราศจาก ปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ’ ก็เมื่อเป็นดังนี้ เธอชื่อว่ากล่าวต่อเรา ขุดตนเองและจะประสบสิ่งที่มีใช้บุญเป็นอันมาก เพราะทิวฏฐิตันถือผิด โมฆบุรุษ ความเห็นของเธอนั้นจักเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน”

ปัจจัยเป็นเหตุเกิดแห่งวิญญาณ

[๓๙๙] ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความชื่อนั้นว่าอย่างไร สาติภิกษุบุตรชาวประมงนี้จะเป็นผู้ทำ ความเจริญในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “จะพึงมีอย่างไรได้ ชื่อนี้มีไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลอย่างนี้ สาติภิกษุบุตรชาวประมงจึงนั่งนิ่ง เกื้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิกฐาน

จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบสาติภิกษุบุตรชาวประมงเป็นผู้หนึ่ง เกื้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิกฐานแล้ว จึงตรัสกับเธอว่า “โมฆบุรุษ เธอจักปรากฏด้วยทิวฏฐิตันถือผิดของตานั้น เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้ว เหมือนที่สาติภิกษุกล่าวต่อเรา ขุดตนเอง และจะประสบสิ่งที่มีใช้บุญเป็นอันมาก เพราะทิวฏฐิตันถือผิดหรือ”

ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า “ชื่อนี้มีไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า เพราะวิญญาณ อาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายโดยปริยาย เป็นอเนกกว่า ‘ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ’

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ดิละ ดิละ เธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรมตามที่เราแสดงแล้ว วิญญาณอาศัยปัจจัยจึงเกิดขึ้น เรากล่าวไว้แล้วโดยปริยายเป็นอนุสาวรีย์ว่า ‘ปราศจากปัจจัย ก็ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ’ แต่สาติภิกษุบุตรชาวประมงนี้กล่าวต่อเรา ขุดตนเองและจะประสบสิ่งที่มีใช้บุญเป็นอันมากด้วย เพราะภิกษุที่ตนถือผิด ความเห็นอย่างนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ และเพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

[๔๐๐] ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็ นับว่า ‘วิญญาณ’ ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ก็นับว่า ‘จักขุวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า ‘โสตวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า ‘ฆาน-วิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า ‘ชีวหาวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพารมณฺ์ก็นับว่า ‘กายวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็นับว่า ‘มโนวิญญาณ’

ภิกษุทั้งหลาย ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อใด ๆ ก็ นับว่า ‘ไฟ’ ตามเชื้อนั้น ๆ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ก็นับว่า ‘ไฟไม้’ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยป่าก็นับว่า ‘ไฟป่า’ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหญ้าก็นับว่า ‘ไฟหญ้า’ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยมูลโคก็นับว่า ‘ไฟมูลโค’ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยแกลบก็นับว่า ‘ไฟแกลบ’ ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า ‘ไฟหยากเยื่อ’ แม้ฉันใด วิญญาณก็ฉันนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยใด ๆ ก็ นับว่า ‘วิญญาณ’ ตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปารมณฺ์ก็นับว่า ‘จักขุวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยโสตและสัททารมณฺ์ก็นับว่า ‘โสตวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยฆานะและคันธารมณฺ์ก็นับว่า ‘ฆานวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวหาและรสารมณฺ์ก็นับว่า ‘ชีวหาวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพารมณฺ์ก็นับว่า ‘กายวิญญาณ’ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ก็นับว่า ‘มโนวิญญาณ’

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๔. มหายมก

ปัจจัยเป็นเหตุเกิดแห่งขันธ ๕

[๔๐๑] ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นว่า ‘ขันธ ๕ เกิดขึ้นแล้วหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นว่า ‘ขันธ ๕ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาหารหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นว่า ‘ขันธ ๕ นั้นมีความดับเป็นธรรมดาเพราะความดับแห่งอาหารนั้นหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า ‘ขันธ ๕ นี้มีหรือไม่’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า ‘ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นมีหรือไม่’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ความสงสัยเกิดขึ้นเพราะความเคลือบแคลงว่า ‘ขันธ ๕ นั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นมีหรือไม่’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้น’ ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

วรรค]

๘. มหาตมฺหาสังขยสูตร

“บุคคลเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นได้หรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ‘ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้วแม้งั้นหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ‘ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นแม้งั้นหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ‘ขันธ ๕ นั้นมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นแม้งั้นหรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้วดังนี้หรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นดังนี้หรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า ‘ขันธ ๕ นั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นดังนี้หรือ’

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“หากเธอทั้งหลายจะพึงติดอยู่ เพลิดเพลินอยู่ ปรรณนาอยู่ ยึดถืออยู่ซึ่ง ทิฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ว่า เป็นของเรา เธอทั้งหลายจะพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบด้วยแพ ซึ่งเราแสดงแล้วเพื่อประโยชน์แก่การสลัดออก มิใช่แสดงเพื่อประโยชน์แก่การยึดถือหรือ”

“ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๔. มหายมก

“หากเธอทั้งหลายไม่ติดอยู่ ไม่เพิลิดเพลिनอยู่ ไม่ปรารธนาอยู่ ไม่ยึดถืออยู่ ซึ่งทิวฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ว่า เป็นของเรา เธอทั้งหลายจะพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบด้วยแพ ซึ่งเราแสดงแล้วเพื่อประโยชน์แก่การสลัดออก มิใช่แสดงเพื่อประโยชน์แก่การยึดถือหรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ปัจจุสมุปบาท : กระบวนการเกิด

[๔๐๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ ชนิดนี้ มีเพื่อความดำรงอยู่แห่งสัตว์ที่เกิดแล้วบ้าง เพื่อความอนุเคราะห์เหล่าสัตว์ที่แสวงหาภพที่เกิดบ้าง

อาหาร ๔ ชนิด อะไรบ้าง คือ

๑. กวฬิงการาหาร(อาหารคือคำข้าว) หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง
๒. ผัสสาหาร(อาหารคือการสัมผัส)
๓. มโนสัทธเจตนาหาร(อาหารคือความจงใจ)
๔. วิญญาณาหาร(อาหารคือวิญญาณ)

อาหาร ๔ ชนิดนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

อาหาร ๔ ชนิด นี้มีตัณหาเป็นต้นเหตุ มีตัณหาเป็นเหตุเกิด มีตัณหาเป็นที่เกิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด

ตัณหานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ตัณหานี้มีเวทนาเป็นต้นเหตุ มีเวทนาเป็นเหตุเกิด มีเวทนาเป็นที่เกิด มีเวทนาเป็นแดนเกิด

เวทนานี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

วรรค]

๘. มหาตัตถสัจจสูตร

เวทนานี้มีผัสสะเป็นต้นเหตุ มีผัสสะเป็นเหตุเกิด มีผัสสะเป็นที่เกิด มีผัสสะเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

ผัสสะนี้มีสฬายตนะเป็นต้นเหตุ มีสฬายตนะเป็นเหตุเกิด มีสฬายตนะเป็นที่เกิด มีสฬายตนะเป็นแดนเกิด

สฬายตนะนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

สฬายตนะนี้มีนามรูปเป็นต้นเหตุ มีนามรูปเป็นเหตุเกิด มีนามรูปเป็นที่เกิด มีนามรูปเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

นามรูปนี้มีวิญญาณเป็นต้นเหตุ มีวิญญาณเป็นเหตุเกิด มีวิญญาณเป็นที่เกิด มีวิญญาณเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

วิญญาณนี้มีสังขารเป็นต้นเหตุ มีสังขารเป็นเหตุเกิด มีสังขารเป็นที่เกิด มีสังขารเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายเหล่านี้มีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มีอะไรเป็นที่เกิด มีอะไรเป็นแดนเกิด

สังขารทั้งหลายเหล่านี้มีอวิชชาเป็นต้นเหตุ มีอวิชชาเป็นเหตุเกิด มีอวิชชาเป็นที่เกิด มีอวิชชาเป็นแดนเกิด

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก [๔. มหายมก

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สหายตนะจึงมี
 เพราะสหายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
 เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
 เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
 เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
 เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
 เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ
 อุปายาสจึงมี

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

[๔๐๓] ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี’
 เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้เป็นอย่างไร”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี ในเรื่องนี้
 ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี’ เพราะภพเป็นปัจจัย
 ชาติจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็น
 เป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี’ เพราะอุปาทาน
 เป็นปัจจัย ภพจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความ
 เห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี’ เพราะตัณหาเป็น
 ปัจจัย อุปาทานจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

วรรค]

๘. มหาตณหาสังขยสูตร

“เพราะตณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณหาจึงมี’ เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณหาจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตณหาจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี’ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี’ เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพายตนะจึงมี’ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพายตนะจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพายตนะจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี’ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี’ เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ [๔. มหายมก

“เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี’ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๐๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนั้น แม้เราก็ก้าวอย่างนั้น เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น คือ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี

เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี

เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี

เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อูปาทานจึงมี

เพราะอูปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี

เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี

เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ
อูปายาสจึงมี

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

วรรค]

๘. มหาตันทาสังขยสูตร

ปัจจุสมุปบาท : กระบวนการดับเพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ^๑ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ

เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ

เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ

เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ

เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ

เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ

เพราะภพดับ ชาติจึงดับ

เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และ
อุปายาสจึงดับ

ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

[๔๐๕] ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ’ เพราะ
ชาติดับ ชราและมรณะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ ในเรื่องนี้
ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะภพดับ ชาติจึงดับ’ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
ใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”“เพราะภพดับ ชาติจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้
พระพุทธเจ้าข้า”“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ’ เพราะอุปาทานดับ
ภพจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”^๑ วิราคะ ในที่นี้หมายถึงมรรค (ม.ม.อ. ๒/๔๐๔/๒๑๖, วิ.อ. ๗/๑/๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก [๔. มหายมก

“เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ’ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ’ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ’ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ’ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ’ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ’ เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

“เพราะวิญญูณดับ นามรูปจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงดับ’ เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะสังขารดับ วิญญูณจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ‘เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ’ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชชาดับสังขารจึงดับใช่หรือไม่ หรือว่าในเรื่องนี้ เป็นอย่างไร”

“เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความเห็นเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

[๔๐๖] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ แม้เราก็กกล่าวอย่างนี้ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชชาดับ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญูณจึงดับ
เพราะวิญญูณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงดับ

ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ [๔. มหายมก

พระธรรมคุณ

[๔๐๗] “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกลับระลึกถึง^๑ขันธ ๓๓ อายตนะ ในอดีตกาลว่า ในอดีตกาลยาวนาน เราได้มีแล้วหรือ หรือมิได้มี แล้วหนอ เราได้เป็นอะไรมาหนอ เราได้เป็นอย่างไรมาหนอ เราได้เป็นอะไรแล้วจึง มาเป็นอะไรอีกหนอ’ บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกลับระลึกถึงขันธ ๓๓ อายตนะในอนาคต ว่า ในอนาคตกาลยาวนาน เราจักมีหรือ หรือจักไม่มีหนอ เราจักเป็นอะไรหนอ เราจักเป็นอย่างไรหนอ เราจักเป็นอะไรแล้วไปเป็นอะไรอีกหนอ’ บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จะพึงมีความสงสัยภายในตนปรารภปัจจุบันกาล ในบัดนี้ว่า ‘เราเป็นอยู่หรือ หรือไม่เป็นอยู่หนอ เราเป็นอะไรหนอ เราเป็นอย่างไรหนอ สัตว์นี้มาจากไหนหนอ และเขาจักไปไหนกันหนอ’ บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระศาสดาเป็นครูของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายต้องกล่าวอย่างนี้ด้วยความเคารพต่อพระศาสดา’ บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณะตรัสอย่างนี้ และเราทั้งหลายผู้เชื่อว่าเป็นสมณะ ก็กล่าวอย่างนี้’ บ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

^๑ กลับระลึกถึง หมายถึงการกลับไปตามอำนาจค้นหาและทักขณด้วยอำนาจวิจิกิจฉา ที่ทรงมุ่งจะตรัสถามว่า เมื่อรู้เห็นถึงปัจจัยแห่งการเกิดครอบงำ ๑๒ แล้ว มีความสงสัยอยู่อีกหรือไม่ (ม.น.อ. ๒/๔๐๗/๒๑๖, ม.น.ฎีกา ๒/๔๐๗/๒๑๗)

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้ จะพึงยกย่องศาสดาอื่นบ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“เธอทั้งหลายเมื่อรู้เห็นอย่างนี้จะพึงเชื่อถือข้อวัตร การตื่นลัทธิ และการถือมงคล^๑ของพวกสมณพราหมณ์ปุณฺชน โดยเชื่อว่าเป็นแก่นสารบ้างหรือไม่”

“ข้อนี้ไม่เป็นดั่งนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“สิ่งใดที่เธอทั้งหลายรู้เอง เห็นเอง ทราบเองแล้ว เธอทั้งหลายจะพึงกล่าวถึงเฉพาะสิ่งนั้นมีใช่หรือ”

“เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เรานำเธอทั้งหลายเข้าไป (ถึงนิพพาน) แล้วด้วยธรรมนี้ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อັນวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อັນวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน’ เราจึงกล่าวไว้อย่างนี้”

องค์ประกอบแห่งการเกิดในครรรค์

[๔๐๘] ภิกษุทั้งหลาย เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกัน การถือกำเนิดในครรรค์จึงมีได้

ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดา还没有มีระดู และคันธัพพะ^๒ยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรรค์ก็ยังมีไม่ได้

^๑ ข้อวัตร ในที่นี้หมายถึงวัตรเป็นคณิปั ววัตรเยี่ยงช้าง ววัตรเยี่ยงม้า ววัตรเยี่ยงโค เป็นต้น (ดู ชุ.ม. (แปล) ๒๔/๒๗/๑๑๑) การตื่นลัทธิ หมายถึงความยึดมั่นความเห็นของตนว่า “นี่จริง อย่างอื่นไม่จริง” การถือมงคล หมายถึงการยึดถือรูปหรือเสียง เป็นต้นว่าเป็นมงคล (ม.ม.อ. ๒/๔๐๗/๒๑๖-๒๑๗, ม.ม.ฎีกา ๒/๔๐๗/๒๑๗)

^๒ คันธัพพะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้จะมาก่อเกิดในครรรค์นั้น (ปฏิสนธิวิญญูญาณ) (ม.ม.อ. ๒/๔๐๘/๒๑๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก [๔. มหายมก

ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้

แต่เมื่อใด มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้น เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้

มารดาซ่อมรักษาทารกในครรภ์นั้น ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง จึงคลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความกังวลใจมาก และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตนด้วยความห่วงใยมาก

น่านมของมารดานับเป็นโลหิตในอริยวินัย กุมารนั้นอาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ย่อมเล่นด้วยเครื่องเล่นสำหรับกุมาร คือ โถเล็ก ๆ ตีไม้หึ่ง หกคะเมน เล่นกังหัน ดวงทราย รถเล็ก ธนูเล็ก

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้นอาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย อัมเมิบ พร้อมพรัง บำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ ประการ คือ

๑. รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ...
๓. กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ...
๔. รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ...
๕. โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

[๔๐๙] กุมารนั้นเห็นรูปทางตาแล้วกำหนด^๑ในรูปที่น่ารัก ขัดเคืองในรูปที่ไม่น่ารัก เป็นผู้มึนสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นกามาวจร^๒อยู่ ไม่รู้ชัดถึงเจโตวิมุตติ

^๑ กำหนด ในที่นี้หมายถึงให้เกิดราคะขึ้น (ม.ม.อ. ๒/๔๐๙/๒๑๘)

^๒ จิตเป็นกามาวจร ในที่นี้หมายถึงจิตฝ่ายอกุศล (ม.ม.อ. ๒/๔๐๙/๒๑๘)

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เขาเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความยินดีและความยินร้ายอย่างนี้ เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมเพลิดเพลิน บ่นถึง^๒ ติดใจเวทนานั้น เมื่อกุมารนั้นเพลิดเพลิน บ่นถึง ติดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินก็เกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลาย เป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงมี

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

พึงเสียดทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องไฉนรู้พพะทางกาย ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วกำหนดในธรรมารมณ์ที่น่ารัก ชัดเคื่องในธรรมารมณ์ที่ไม่น่ารัก ย่อมเป็นผู้มีสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นกามาวจรอยู่ ไม่รู้ชัดถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เขาเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความยินดีและความยินร้ายอย่างนี้ เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ย่อมเพลิดเพลิน บ่นถึง ติดใจเวทนานั้นอยู่ เมื่อกุมารนั้นเพลิดเพลิน บ่นถึง ติดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินก็เกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลาย เป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

^๑ ความยินดี (อนุโรธะ) หมายถึงระคะ ความยินร้าย (วิโรธะ) หมายถึงโทสะ (ม.ม.อ. ๒/๔๐๙/๒๑๘)

^๒ เพลิดเพลิน หมายถึงมีต้นหาทะยานอยาก บ่นถึง หมายถึงพรั้งเพ้อว่า “สุขหนอ ๑” (ม.ม.อ. ๒/๔๐๙/๒๑๘)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปัณณาสก์ [๔. มหายมก

พระพุทธคุณ

[๔๑๐] ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นมาในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ตถาคตนั้นรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน(คนผู้เกิดภายหลัง)ในตระกูลใด ตระกูลหนึ่งย่อมฟังธรรมนั้น ฟังธรรมนั้นแล้วได้ศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมตระหนักว่า ‘การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ครบถ้วนดุจสังข์ชัต มิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต’ ต่อมา เขาจะทิ้งกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องอาภรณ์น้อยใหญ่ โกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้า กาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สิกขาและสาชีพของภิกษุ

[๔๑๑] เขาเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพเสมอด้วย ภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธ และศีลตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

วรรค]

๘. มหาตันหาสังขยสูตร

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม^๑ อันเป็นกิจของชาวบ้าน
๔. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สนิทานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ขึ้นชมยินดีเฟลิดเฟลิตต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จบใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ
๗. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดแต่คำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา
๘. เว้นขาดจากการพรากพิชคาม^๒ และภุตคาม^๓
๙. ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล^๔
๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอม และเครื่องประทีปฉิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ^๕

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๒๙๒ (จุฬหัตถิปโทปมสูตร) หน้า ๓๒๓ ในเล่มนี้

^{๒-๕} ดูเชิงอรรถที่ ๑-๔ ข้อ ๒๙๓ (จุฬหัตถิปโทปมสูตร) หน้า ๓๒๔ ในเล่มนี้

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๔. มหายมก

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวน ไร่นา และที่ดิน
๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย
๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด
๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การส่อลวง และการตลบตะแลง
๒๖. เว้นขาดจากการดัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และการชู้กรรโชก

ภิกษุนั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจิวรพอกุ้มร่างกาย และบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที นกมีปีกจะบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกของมันเป็นการะบินไป แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุนั้นประกอบด้วย อริยสีลขันธนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

ภิกษุนั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความสำรวม จักขุนทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกนาปอกุศลธรรมคืออกิฉาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

วรรค]

๘. มหาตมทาสังขยสูตร

รู้แจ้งธรรมารมณทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อความ
 สรรวมมณินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สรวมแล้วก็เป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขมา
 และโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามณินทรีย์ ถึงความสรวมในมณินทรีย์ ภิกษุนั้น
 ประกอบด้วยอริยอินทรีย์สังวร ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับกิเลสในภายใน

ภิกษุนั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู
 การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร การฉัน การดื่ม
 การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การหลับ
 การตื่น การพูด การนิ่ง

การทำจิตให้บริสุทธิ์

[๔๑๒] ภิกษุนั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้นธ อริยอินทรีย์สังวรและอริยสติ-
 สัมปชัญญะนี้แล้วพักอยู่ ณ เสนาสนะเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ
 ป่าช้า ป่าทึบ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหาร
 เสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอภิชมา (ความ
 พง์เลื่องอยากได้สิ่งของของผู้อื่น)ในโลก มีใจปราศจากอภิชมาอยู่ ชำระจิตให้
 บริสุทธิ์จากอภิชมา ละพยาบาทและความมุ่งร้าย มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์
 เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากพยาบาทและความมุ่งร้าย ละถีนมิตตะ
 (ความหุดหู่และเชื่องซึม) ปราศจากถีนมิตตะ กำหนดแสงสว่างมีสติสัมปชัญญะอยู่
 ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิตตะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและความรำคาญ
 ใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ
 ละวิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) ข้ามวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีวิจิกิจฉาในกุศลธรรมอยู่
 ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๔. มหายมก

[๔๑๓] ภิกษุนั้นละนิรณ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต และเป็นเหตุทำปัญญาให้อ่อนกำลังได้แล้ว สัตว์จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบระงับไป บรรลุตุนิยมานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ บรรลุตุนิยมาน ฯลฯ^๑ บรรลุ จตุตถฌาน ฯลฯ^๒อยู่

ความดับแห่งกองทุกข์

[๔๑๔] ภิกษุนั้นเห็นรูปทางตาแล้วไม่กำหนดในรูปที่น่ารัก ไม่ขัดเคืองในรูปที่น่าชัง ย่อมเป็นผู้มีสติในกายตั้งมั่น และมีจิตหาประมาณมิได้^๓อยู่ ทราบชัดถึง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เธอละความยินดียินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ก็ไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่ติติใจเวทนานั้น เมื่อภิกษุนั้นไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่ติติใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลายจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลินดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุนั้นจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกาย ...

๑-๒ ดูเนื้อความเต็มในข้อ ๕๑ (ภยเกรวสูตร) หน้า ๔๑ ในเล่มนี้

๓ **มีจิตหาประมาณมิได้** หมายถึงผู้มีโลกุตตรจิตหาประมาณมิได้ คือผู้พึงพร้อมด้วยมรรคจิต (ม.ม.อ. ๒/๔๑๔/๒๑๔)

วรรค]

๙. มหาอัสสปรสูตร

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่ยินดีในธรรมารมณ์ที่น่ารัก ไม่ขัดเคืองในธรรมารมณ์ที่น่าชัง ย่อมเป็นผู้มีสติในกายตั้งมั่น และมีจิตหาประมาณมิได้อยู่ ทราบขัดถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งบาปอกุศลธรรมตามความเป็นจริง เธอละความยินดียินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ก็ไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนานั้น เมื่อภิกษุนั้นไม่เพลิดเพลิน ไม่บ่นถึง ไม่ติดใจเวทนานั้นอยู่ ความเพลิดเพลินในเวทนาทั้งหลายจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลินดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุนั้นจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้น ย่อมมีได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำตันทหาสังขยวิมุตติ^๑ โดยย่อของเรานี้ อนึ่ง เธอทั้งหลายจงทรงจำสติภิกษุสูตรชาวประมงว่า เป็นผู้ติดอยู่ในข่ายคือ ตันทหาและกองแห่งตันทหาใหญ่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชม พระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

มหาตันทหาสังขยสูตรที่ ๘ จบ